

Näin pääset alkuun



**Lukemisesteisiä henkilöitä koskevan
Marrakeshin sopimuksen soveltaminen**

Käytännön opas kirjastoammattilaisille



Näin pääset alkuun

Lukemisesteisiä henkilöitä koskevan Marrakeshin
sopimuksen toteuttaminen

Käytännön opas kirjastoammattilaisille

Kirjoittajat

Jessica Coates
Christiane Felsmann
Teresa Hackett
Karen Keninger
Francisco Martinez Calvo
Victoria Owen
Anthea Taylor
Katya Pereyaslavska
Flora van den Berg

Toimittaja

Victoria Owen

Alkusanat

Marrakeshin sopimus julkaistujen teosten saatavuuden helpottamisesta sokeiden, heikkonäköisten tai muulla tavoin lukemisesteisten hyväksi parantaa merkittävästi sokeiden ja muiden lukemisesteisten henkilöiden mahdollisuuksia saada käyttöönsä painettuja julkaisuja. Kirjastoilla on saatavuuden parantamisessa keskeinen rooli, ja tämän oppaan tarkoituksena on tukea kirjastoammattilaisia käytännön toimenpiteissä, joiden avulla aineistoa voidaan tarjota lukemisesteisille lukijoille.

Kanadan CNIB Library for the Blind -kirjaston entisenä johtajana sekä kansainvälisen kirjastoalan järjestön IFLA:n (International Federation of Library Associations and Institutes) Copyright and Other Legal Matters -strategiaohjelman entisenä puheenjohtajana minusta on erityisen hienoa nähdä, että Marrakeshin sopimus parantaa pääsyä kirjalliseen aineistoon ja että sen edunsaajiin kuuluvat sokeat ja heikkonäköiset lukijat.

Tämä opas on rakennettu usein kysytyjen kysymysten muotoon, ja vastausten lisäksi oppaassa annetaan linkkejä lisätietoihin. Opas on tarkoitettu lähtökohdaksi ja malliksi, jota voidaan muokata kussakin Marrakeshin sopimukseen liittyneessä maassa. Toivomme, että eri maiden lainsäädäntöön mukautetut oppaat julkaistaan IFLA:n sivustolla.

Oppaan toteuttamiseen on saatu rahoitusta Maailman sokeain unionilta (World Blind Union, WBU), Toronton yliopistolta, IFLA:lta ja Kanadan tutkimuskirjastojen yhdistykseltä (Canadian Association of Research Libraries, CARL). Haluan kiittää kaikkia rahoittajia, kirjoituskumppaneitani ja muita oppaan tekemisessä mukana olleita. Yhteisenä päämääränämme on poistaa lukemisesteisten kirjapula¹ kaikkialta maailmasta.

Victoria Owen
Kirjastonjohtaja
University of Toronto Scarborough
Toronto, Kanada
Maaliskuu 2018

¹ ”Meillä on maailmanlaajuinen kirjapula. Se on valtava ongelma. Ilman kirjoja ja lehtiä ihmiset ovat eristyksissä muusta maailmasta.” Lähde: [The Marrakesh Treaty – Helping to end the global book famine. WIPO 2016](#)

Sisältö

Alkusanat	3
<i>Näin pääset alkuun</i> -oppaasta sanottua	6
Johdanto	7
Ennen kuin aloitat.....	8
Esipuhe Suomen oppaaseen	10
Perustietoa Marrakeshin sopimuksesta.....	11
1. Mikä Marrakeshin sopimus on?	11
2. Mitä Marrakeshin sopimuksesta seuraa?	11
3. Mihin Marrakeshin sopimuksella pyritään?	11
4. Osallistuivatko kirjastot Marrakeshin sopimuksen tekemiseen?	11
5. Mitkä maat ovat liittyneet Marrakeshin sopimukseen?.....	12
6. Kuka hyötyy sopimuksesta?	12
Kirjastot ja Marrakeshin sopimus	13
7. Miten Marrakeshin sopimus tukee kirjastopalveluita?.....	13
8. Onko kirjastollani oikeus tarjota Marrakeshin sopimuksen mukaisia palveluita?	13
9. Onko kirjastollani velvollisuus tarjota Marrakeshin sopimuksen mukaisia palveluita?.....	13
10. Mitä kirjasto voi tehdä Marrakeshin sopimuksen nojalla?	14
11. Mitä teoksia Marrakeshin sopimus kattaa?	14
12. Mitä saavutettava muoto tarkoittaa?	14
13. Miten kirjastot voivat vaihtaa saavutettavia teoksia?	15
14. Onko kirjastoni pidettävä kirjaa aineiston käsittelystä?	15
Saavutettavat kirjapalvelut	17
15. Mitä saavutettavia kirjapalveluita on olemassa?	17
16. Mistä saan tietoa muiden kirjastojen saavutettavista aineistoista?	17
17. Miten kirjasto voi varmistaa, että sen saavutettavassa muodossa olevat teokset ovat muiden kirjastojen löydettävissä?.....	18
18. Voiko kirjasto periä maksua saavutettavan kirjapalvelun tarjoamisesta?.....	18
19. Täytyykö kirjastojen maksaa korvauksia?.....	18
20. Täytyykö tarkistaa löytyykö teoksesta saavutettava kaupallinen versio?	19
Saavutettavien muotojen käsittely	20

21. Teoksessa, joka ei ole saavutettavassa muodossa, on digitaalinen lukko. Voinko poistaa sen?.....	20
22. E-aineiston lisenssin mukaan kirjasto ei saa kopioida tai levittää teosta. Mitä teen? 20	
Lisätietoa.....	20
Saavutettavien muotojen luominen	20
23. Mistä saan tietoa saavutettavan aineiston luomisesta?	20
Muita Marrakesh-oppaita	21
24. Onko Marrakeshin sopimuksesta olemassa muita oppaita?	21
Kiitokset.....	22

Näin pääset alkuun -oppaasta sanottua

”Kirjaa lukiessani kiinnitän huomiota kahteen asiaan: oikean kirjan valintaan ja siihen, että lukeminen on vaivatonta. Tässä Marrakeshin sopimuksesta on hyötyä: se lisää saatavillani olevien kirjojen määrää ja auttaa löytämään niitä kaikkialta maailmasta ja mikä tärkeintä, parhaasta paikasta eli kirjastosta. Tämä opas auttaa kirjastoja toteuttamaan Marrakeshin sopimuksen unelman miljoonille sokeille, heikkonäköisille tai muulla tavoin lukemisesteisille ihmisille.”

Bárbara Martín

Euroopan sokeain unionin EBU:n toinen varapuheenjohtaja

Espanjan sokeiden järjestön ONCE:n Eurooppa-asioiden teknisen toimiston johtaja

”Marrakeshin sopimus on elintärkeä kansainvälinen sopimus lukemisesteille henkilöille, joille kirjojen ja tiedon huono saatavuus on ollut todellisuutta pitkään. Kun sopimus pannaan täytäntöön, koko kirjastokenttä voi yhteistyössä varmistaa sen, että lukemisesteisillä henkilöillä on yhdenvertaiset mahdollisuudet lukea, oppia ja nauttia kirjallisuudesta. Tässä oppaassa neuvotaan käytännönläheisesti, miten yleisissä, tieteellisissä, erikois- ja koulukirjastoissa työskentelevät kirjastoammattilaiset voivat vaikuttaa tämän tavoitteen toteutumiseen sekä omissa maissaan että kansainvälisesti.”

Kirsi Yläne

IFLA:n Libraries Serving Persons with Print Disabilities -jaoston puheenjohtaja

Saavutettavuusasiantuntija, Celia

”Meiltä näkövammaisilta ja lukemisesteisiltä on aivan liian pitkään evätty mahdollisuus lukemiseen ja oppimiseen, jotka ovat olennaisen tärkeitä, jotta voimme osallistua täysipainoisesti ja tasavertaisesti koulutukseen, työelämään ja omiin yhteisöihimme. Marrakeshin sopimukseen sisältyy lupaus niiden rajojen poistamisesta, jotka ovat estäneet meitä käyttämästä kirjoja meille sopivissa muodoissa, ja saatavilla olevan aineiston jakamisesta niiden kehitysmaissa asuvien näkövammaisten veljemme ja siskojemme kanssa, jotka eivät ole aiemmin voineet käyttää edes vähäisiä saatavilla olleita kirjoja. Uskommekin, että Marrakeshin sopimus on merkittävin edistysaskel näkövammaisten elämässä sitten pistekirjoituksen keksimisen, lähes 200 vuotta sitten.”

Penny Hartin

Johtaja

Maailman sokeain unioni WBU

Johdanto

Kun Maailman henkisen omaisuuden järjestön WIPO:n jäsenmaat hyväksyivät lukemisesteisiä henkilöitä koskevan Marrakeshin sopimuksen vuonna 2013, ne sitoutuivat poistamaan kirjojen ja muun luettavan aineiston käyttöä koskevat oikeudelliset esteet sokeilta, heikkonäköisiltä ja muulla tavoin lukemisesteisiltä, kuten henkilöiltä, joilla on lukivaikeus. Sopimuksen avulla voidaan puuttua kirjapulan² tärkeimpään syyhyn: siihen, että maailmanlaajuisesti alle seitsemän prosenttia julkaistuista kirjoista³ on saatavilla saavutettavassa muodossa, kuten pistekirjana, äänikirjana, isotekstisenä kirjana tai digitaalisena Daisy-kirjana.

Kun Marrakeshin sopimus astui voimaan syyskuussa 2016, sitoumuksesta tuli todellisuutta maissa, jotka olivat liittyneet WIPO:n hallinnoimaan sopimukseen. Maille syntyi velvoite viedä sopimuksessa edellytetyt muutokset kansalliseen lainsäädäntöön.

Sen jälkeen monissa maissa on työskennelty tekijänoikeuslakien yhdenmukaistamiseksi Marrakeshin sopimuksen kanssa joko siksi, että maat ovat jo liittyneet sopimukseen, tai siksi, että ne aikovat liittyä siihen lähitulevaisuudessa. Tärkeimmät lakimuutokset liittyvät sen varmistamiseen, että aineistosta voidaan valmistaa saavutettavassa muodossa oleva kappale, joka voidaan toimittaa lukemisesteiselle henkilölle tai laitokselle, kuten kirjastolle, maan sisällä tai maan rajojen ulkopuolelle.

Kirjastot ovat urauurtavan sopimuksen onnistumisen kannalta keskeisessä asemassa, ja kirjastoammattilaisilla on tärkeä rooli sopimuksen toteuttamisessa. Sopimuksen taloudelliset ja yhteiskunnalliset hyödyt ovat mittavia, ja se mullistaa lukemisesteisten henkilöiden tietopalvelut.

Tässä kirjastoammattilaisille suunnatussa käytännön oppaassa kerrotaan, miten Marrakeshin sopimuksen hyödyntämisessä pääsee alkuun ja miten uusista oikeuksista saa täyden hyödyn irti. Opas on tarkoitettu kaikentyyppisille ja -kokoisille kirjastoille: sekä vammaisia jo palveleville erikoiskirjastoille että näiden palveluiden tarjoamisesta kiinnostuneille kirjastoille.

Pääasiallisia kohdemaita ovat maat, jotka ovat jo liittyneet Marrakeshin sopimukseen ja joissa kansallinen toimeenpano on joko hyvin pitkällä tai viety loppuun. Tarkoituksena on varmistaa, että kirjastot ovat valmiita tarjoamaan parempia palveluita lukemisesteille asiakkaille. Kun mahdollisimman moni kirjasto hyödyntää sopimusta täysimääräisesti, ne voivat omalta osaltaan vaikuttaa siihen, että kirjapula saadaan vihdoinkin poistettua.

Teresa Hackett

Copyright and Libraries -ohjelman johtaja; EIFL (Electronic Information for Libraries)

² ”Meillä on maailmanlaajuinen kirjapula. Se on valtava ongelma. Ilman kirjoja ja lehtiä ihmiset ovat eristyksissä muusta maailmasta.” Lähde: [The Marrakesh Treaty – Helping to end the global book famine. WIPO 2016](#)

³Lähde: [The Marrakesh Treaty – Helping to end the global book famine. WIPO 2016](#)

Ennen kuin aloitat

- Tässä oppaassa kerrotaan peruskäsitteistä, joita on käytettävä jokaisessa Marrakeshin sopimukseen liittyvässä maassa. Useimpien maiden kansallinen lainsäädäntö edellyttää kuitenkin joitakin muutoksia. Tämä suomenkielinen opas sisältää viittauksia Suomen tekijänoikeuslakiin. Jos haluat tutustua oppaan alkuperäiseen kansainväliseen versioon, voit ladata oppaan englannin-, ranskan-, espanjan- tai venäjänkielisen version IFLAn sivuilta: <https://www.ifla.org/publications/node/71175>.
- Kun Marrakeshin sopimus viedään kansalliseen lainsäädäntöön, eri maiden välillä saattaa olla pieniä eroja. (Jotta saavutettavuus olisi maailmanlaajuisesti mahdollisimman samanlaista, IFLA vastustaa tarpeettomia rajoituksia.)
- Tämä opas on tarkoitettu erityisesti Suomessa toimivien kirjastojen ja suomalaisten kirjastoammattilaisten oppaaksi. Marrakeshin sopimuksessa on jonkin verran mahdollisuuksia kansalliseen soveltamiseen. Jos haluat tietää tarkemmin esimerkiksi muiden EU-maiden käytännöistä, tarkista, onko oppaasta tehty kyseiseen maahan oma versio.
- Lisätietoa sopimuksen toimeenpanosta omassa maassasi saat tekijänoikeuksiin erikoistuneelta taholta tai muulta asiantuntijalta. Jos tarvitset lisäneuvontaa, ota yhteyttä maasi tekijänoikeuksista vastaaviin viranomaisiin: <http://www.wipo.int/directory/en/urls.jsp>. Suomessa tekijänoikeuslakiin liittyvistä kansainvälisistä sopimuksista vastaa opetus- ja kulttuuriministeriö, <https://minedu.fi/tekijanoikeus>.
- Jos kirjastosi tarjoaa jo palveluita eri tavoin vammaisille henkilöille (kuten kuulovammaisille) kansallisen lainsäädännön nojalla, Marrakeshin sopimukseen liittyminen ei vaikuta näihin palveluihin.⁴

Vaikka tässä oppaassa keskitytäänkin kirjastoihin, Marrakeshin sopimus koskee monenlaisia laitoksia ja myös yksittäisiä edunsaajia, jotka voivat hyödyntää sopimuksen säännöksiä.

- Käännökset muihin kieliin ovat tervetulleita.
- Opasta saatetaan päivittää aika ajoin.⁵

Käyttöoikeudet: Tämä opas on lisensoitu Creative Commons Nimeä 4.0 Kansainvälinen - lisenssillä (CC BY 4.0), mikä tarkoittaa, että voit vapaasti kopioida, jakaa, kääntää, muunnella ja hyödyntää kaupallisesti tätä teosta, kunhan IFLA, WBU ja EIFL nimetään käytön yhteydessä.

⁴ IFLA vastustaa muita vammaisia koskevia uusia rajoituksia.

⁵ <https://www.ifla.org/copyright>

Lyhenteet

Oppaassa käytetään seuraavia lyhenteitä:

- WIPO – Maailman henkisen omaisuuden järjestö (World Intellectual Property Organization)
- IFLA – Kirjastoalan kansainvälinen järjestö (International Federation of Library Associations)
- WBU – Maailman sokeain unioni (World Blind Union)
- DAISY – Digitaalinen saavutettava tietojärjestelmä (Digital Accessible Information System)

Vastuuvapauslauseke

Tämän asiakirjan sisältämiä tietoja ei tule pitää oikeudellisina neuvoina. IFLA ei vastaa asiakirjassa olevista tiedoista. Jos olet epävarma, hanki oikeudellista apua.

Esipuhe Suomen oppaaseen

Tämä suomenkielinen opas on tarkoitettu Suomessa toimivien kirjastojen ja kirjastoammattilaisten oppaaksi. Oppaassa viitataan Suomen tekijänoikeuslakiin, johon tehtiin Marrakeshin sopimusta koskevan EU-direktiivin 2017/1564 (ns. lukemisestedirektiivin) mukaiset muutokset marraskuussa 2018. Marrakeshin sopimusta koskevat kohdat ovat tekijänoikeuslaissa 17 a – 17 d §, <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1961/19610404#L2P17>.

Lisäksi on voimassa Euroopan parlamentin ja neuvoston asetus (EU) 2017/1563 tekijänoikeudella ja lähioikeuksilla suojattujen tiettyjen teosten ja muun aineiston saavutettavassa muodossa olevien kappaleiden rajat ylittävistä vaihdosta unionin ja kolmansien maiden välillä sokeiden, heikkonäköisten tai muulla tavoin lukemisesteisten hyväksi, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/FI/ALL/?uri=CELEX:32017R1563>.

Suomenkielisessä versiossa on mukautettu seuraavia kohtia: 5, 8 (alaviite 9), 10 (alaviite 11), 11, 14, 15, 20 ja 21.

Alkuperäisen englanninkielisen oppaan voi ladata IFLA:n sivuilta.

Suomen oppaan tekemiseen ovat osallistuneet seuraavat asiantuntijat:

Rauha Maarno
Paula Rönni
Anna Vuopala
Minna von Zansen
Kirsi Yläne

Kiitän kaikkia Suomen oppaan tekemiseen osallistuneita.

Kirsi Yläne, IFLA Lukemisesteisiä henkilöitä palvelevat kirjastot -jaoston puheenjohtaja, Celia

Perustietoa Marrakeshin sopimuksesta

1. Mikä Marrakeshin sopimus on?

Marrakeshin sopimus (<http://www.wipo.int/wipolex/en/details.jsp?id=13169>) (saavutettava versio: <http://www.wipo.int/wipolex/en/details.jsp?id=14613>) on kansainvälinen sopimus, jonka YK:n erityisjärjestön WIPO:n jäsenmaat hyväksyivät vuonna 2013. Sopimuksen täydellinen nimi on *Marrakeshin sopimus julkaistujen teosten saatavuuden helpottamisesta sokeiden, heikkonäköisten tai muulla tavoin lukemisesteisten hyväksi*.

Kyseessä on ensimmäinen tekijänoikeussopimus, jonka keskiössä ovat ihmisoikeusperiaatteet ja jossa viitataan ihmisoikeuksien yleismaailmalliseen julistukseen sekä YK:n vammaisten henkilöiden oikeuksia koskevaan yleissopimukseen.

2. Mitä Marrakeshin sopimuksesta seuraa?

Sopimus luo ensimmäistä kertaa kansainvälisen oikeudellisen kehyksen, joka sallii saavutettavassa muodossa olevien kappaleiden valmistamisen ja levittämisen lukemisesteisille henkilöille sekä saavutettavien kirjojen jakamisen yli kansallisten rajojen. Marrakeshin sopimuksen mukaan lukemisesteisiä ovat esimerkiksi sokeat henkilöt, heikkonäköiset henkilöt, henkilöt, joilla on havaitsemis- tai lukemiseste, sekä henkilöt, jotka eivät kykene kohdistamaan katsettaan tai pitelemään tai käsittelemään kirjaa.

3. Mihin Marrakeshin sopimuksella pyritään?

Marrakeshin sopimuksen tarkoituksena on poistaa tekijänoikeuden luomia esteitä, jotka rajoittavat lukemisesteisten mahdollisuuksia käyttää painettuja teoksia. Maailmanlaajuisesti vain noin seitsemän prosenttia julkaistuista teoksista on saatavilla saavutettavassa muodossa, ja kehitysmaissa, joissa 90 prosenttia näkövammaisista henkilöistä elää, luku on alle prosentti.⁶ Osasyynä ongelmaan ovat tekijänoikeuslakien luomat esteet, joita sopimuksen avulla pyritään poistamaan.

4. Osallistuivatko kirjastot Marrakeshin sopimuksen tekemiseen?

Kyllä.⁷ Maailman sokeain unioni WBU esitteli sopimusluonnoksen WIPO:n jäsenmaille. IFLA ja muut kirjastoalan edustajat antoivat WIPO:n yli viisi vuotta kestäneille neuvotteluille vahvan tukensa ja osallistuivat Marrakeshissa diplomaattiseen konferenssiin, joka johti sopimuksen hyväksymiseen. Maiden hallitukset puolestaan pyysivät neuvoja ja lausuntoja kansallisilta näkövammaisten järjestöiltä ja kirjastoseuroilta.

⁶Lähde: [The Marrakesh Treaty – Helping to end the global book famine. WIPO 2016](#)

⁷ WBU laati sopimuksen ensimmäisen version, jota muokattiin neuvotteluiden aikana. WIPO:n jäsenmaat Brasilia, Ecuador ja Paraguay tekivät sopimusta koskevan esityksen WIPO:ssa.

Nyt kirjastoammattilaiset tekevät kovasti töitä varmistaakseen, että sopimuksesta saadaan kaikki hyöty irti ja että kirjastot voivat tehdä kaikkensa auttaakseen poistamaan lukemisesteisten henkilöiden kirjapulan.

5. Mitkä maat ovat liittyneet Marrakeshin sopimukseen?

Ajantasainen luettelo Marrakeshin sopimukseen liittyneistä maista on saatavilla WIPO:n sivustolla osoitteessa

http://www.wipo.int/treaties/en/ShowResults.jsp?lang=en&treaty_id=843.

Jos maasi on ratifioinut sopimuksen, In Force (voimassa) -sarakkeessa on päivämäärä. Euroopan Unioni ratifioi Marrakeshin sopimuksen kaikkien jäsenmaiden puolesta ja sopimus astui Suomessa ja muissa EU-maissa voimaan 1.1.2019.

6. Kuka hyötyy sopimuksesta?

Sopimuksesta voivat hyötyä kaikki henkilöt, joilla on lukemiseste.

Lukemisesteen voi aiheuttaa esimerkiksi näkövamma (kuten sokeus tai heikkonäköisyys), kehitysvamma tai oppimisvaikeus (kuten autismi tai lukivaikeus) taikka fyysinen vamma tai sairaus (kuten halvaus tai Parkinsonin tauti).

Vamman ei tarvitse olla pysyvä.⁸ Esimerkiksi väliaikaisesti näkönsä menettäneet voivat hyötyä sopimuksesta niin kauan kuin heidän tilansa pysyy samanlaisena.

Marrakeshin sopimus koskee vain vammaisia, joilla on lukemiseste, se ei koske esimerkiksi kuuroja henkilöitä (he saattavat silti kuulua kansallisen tekijänoikeuslainsäädännön piiriin). Kuulonäkövammaiset henkilöt puolestaan kuuluvat sopimuksen edunsaajiin.

⁸ WBU Guide, s. 32.

Kirjastot ja Marrakeshin sopimus

7. Miten Marrakeshin sopimus tukee kirjastopalveluita?

Kun Marrakeshin sopimus viedään kansalliseen lainsäädäntöön, se mullistaa lukemisesteisten kirjastopalvelut seuraavista syistä:

- a. Sopimus poistaa saavutettavien teosten valmistamisen ja jakamisen oikeudelliset esteet, mikä lisää välittömästi lukemisesteisten henkilöiden saatavilla olevan luettavan aineiston määrää.
- b. Sopimus säästää aikaa, rahaa ja työtä, koska kirjastot voivat yhdistää voimavaransa maan sisällä tai laajemmalla alueella. Kirjastot voivat koordinoita teosten tuottamista, minkä ansiosta samaa kirjaa ei tarvitse muuntaa saavutettavaan muotoon useita kertoja eri maissa.

8. Onko kirjastollani oikeus tarjota Marrakeshin sopimuksen mukaisia palveluita?

Kaikki kirjastot ja muut organisaatiot, jotka eivät tavoittele palveluillaan voittoa, saavat hyödyntää

Lisäksi sopimusta voivat hyödyntää valtion hyväksymät kaupalliset organisaatiot, jotka eivät tavoittele voittoa lukemisesteisille tarjotuilla palveluilla.⁹

sopimusta voidakseen palvella lukemisesteisiä asiakkaita.¹⁰

9. Onko kirjastollani velvollisuus tarjota Marrakeshin sopimuksen mukaisia palveluita?

Marrakeshin sopimus ei velvoita tarjoamaan saavutettavassa muodossa olevia kappaleita, vaan antaa oikeuden valmistaa, toimittaa, tuoda ja viedä tällaisia kappaleita. Toisin sanoen sopimus antaa luvan toimintaan, joka ei muutoin ole sallittua.

⁹ *The WBU Guide to the Marrakesh Treaty: Facilitating Access to Books for Print-Disabled Individuals*, s. 29. WBU Guide on saatavilla osoitteessa <http://www.worldblindunion.org/English/our-work/our-priorities/Pages/WBU-Guide-to-the-Marrakesh-Treaty.aspx>.

¹⁰ Marrakeshin sopimuksessa näitä kutsutaan valtuutetuiksi yhteisöiksi. Valtuutettu yhteisö voi olla julkinen laitos tai voittoa tavoittelematon järjestö, joka tarjoaa lukemisen tai tiedonsaannin palveluja lukemisesteisille osana pääasiallista toimintaansa,

10. Mitä kirjasto voi tehdä Marrakeshin sopimuksen nojalla?

Kirjasto voi toimittaa saavutettavassa muodossa olevan kappaleen suoraan lukemisesteiselle henkilölle tai hänen puolestaan toimivalle henkilölle, kuten huoltajalle.

Kirjasto voi myös toimittaa saavutettavassa muodossa olevan kappaleen toiselle samassa maassa tai toisessa Marrakeshin sopimukseen liittyneessä maassa sijaitsevalle kirjastolle tai laitokselle tai vastaanottaa saavutettavan kopion toiselta tällaiselta kirjastolta tai laitokselta.¹¹

Kirjasto voi valmistaa teoksesta saavutettavan kappaleen sekä tallentaa ja luetteloida teoksen.

11. Mitä teoksia Marrakeshin sopimus kattaa?

Sopimus kattaa tekstipohjaiset teokset ja merkkijärjestelmät, kuten kirjat, e-kirjat, äänikirjat, sanomalehdet, aikakausjulkaisut ja nuottilehdet, sekä niihin sisältyvät kuvat ja kuvitukset.

Julkaistujen myytävissä olevien teosten lisäksi sopimus kattaa muut yleisön saatavilla olevat teokset, kuten tietoverkossa tai muussa muodossa olevan aineiston.

Sopimus ei koske audiovisuaalisia teoksia, kuten elokuvia, mutta audiovisuaalisiin teoksiin sisältyvät tekstipohjaiset teokset, kuten opetukselliset multimedia-DVD:t, kuuluvat sopimuksen piiriin.

12. Mitä saavutettava muoto tarkoittaa?

Saavutettava muoto on mikä tahansa muoto, jonka avulla lukemisesteinen henkilö voi lukea teosta yhtä vaivattomasti kuin henkilö, jolla ei ole lukemisestettä. Tavallisia saavutettavia muotoja ovat pistekirja, isotekstin kirja ja äänikirja. Muita esimerkkejä ovat digitaaliset muodot, kuten vain ääntä sisältävät Daisy-kirjat, tekstiä ja ääntä sisältävät Daisy-kirjat (joissa näkyy teksti, johon on synkronoitu joko koneääni tai ihmisen ääneen luenta), EPUB 3 (e-kirjamuoto, joka sisältää saavutettavuusominaisuuksia) ja LKF (venäjänkielisissä maissa yleinen muoto).

Lisäksi yleisessä tiedostomuodossa, kuten Word tai PDF, olevasta aineistosta on mahdollista tehdä saavutettavaa.

¹¹ Lisäksi kirjasto voi vastaanottaa saavutettavassa muodossa olevia kappaleita mistä tahansa maasta riippumatta siitä, onko maa liittynyt Marrakeshin sopimukseen. Joidenkin maiden kansallisessa lainsäädännössä saatetaan myös sallia saavutettavien kappaleiden lähettäminen maihin, jotka eivät ole liittyneet sopimukseen, mikä tuo saavutettavat teokset vielä laajemmin lukemisesteisten ja kirjastojen saataville sijainnista riippumatta. Marrakeshin sopimus, 6 artikla; WBU Guide, s. 56. Suomessa toimiva kirjasto ei voi lähettää ilman lupaa lähettää saavutettavia kappaleita Marrakeshin sopimuksen ulkopuolisiin maihin.

13. Miten kirjastot voivat vaihtaa saavutettavia teoksia?

Saavutettavien teosten vaihtamiseen kirjastojen kesken ei ole yhtä kaikille sopivaa menettelytapaa. Vaihdon toteutus riippuu teoksen muodosta ja siitä, miten henkilö haluaa teoksen vastaanottaa, pyyntöjen määrästä ja palveluiden tarjoamiseen käytetystä järjestelmäratkaisusta.

Käytössä voi olla esimerkiksi kirjastojen väliseen dokumenttien toimittamiseen tarkoitettu järjestelmä tai muu turvallinen digitaalisen aineistonvaihdon alusta.

Vaihtojärjestelmän on oltava yksinkertainen ja suoraviivainen, etenkin jos aineistoa vaihdetaan kansainvälisesti. Esimerkiksi Dropboxin (www.dropbox.com) kaltaisia verkkopalveluita voidaan käyttää aineistolinkkien jakamiseen kirjastojen kesken.

Kohdassa 15 on esimerkkejä saavutettavista kirjapalveluista.

14. Onko kirjastoni pidettävä kirjaa aineiston käsittelystä?

Sopimuksen tätä aihetta koskevia lausekkeita voidaan tulkita eri tavoin, joten mahdolliset vaatimukset riippuvat kansallisesta lainsäädännöstä. Sopimuksessa sanotaan kuitenkin selvästi, että jos tietoja kirjataan muistiin, menettelystä vastaavat kirjastot, eivät valtion virastot. Joka tapauksessa tietojen kirjaaminen on hyvä käytäntö, jota kirjastot noudattavat myös muunlaisen toiminnan kohdalla. Sen avulla voidaan esimerkiksi osoittaa, että palveluita tarjotaan henkilöille ja laitoksille, joilla on niihin oikeus, jos ja kun viranomaiset tietoja pyytävät.

Sopimuksen mukaan kirjastot määrittävät itse esimerkiksi seuraavia asioita koskevat menettelytavat: henkilön oikeutus palveluihin, miten teosten levittäminen rajoitetaan vain niihin oikeutetuille kirjastoille ja henkilöille, miten luvottomien kappaleiden levittäminen ehkäistään sekä miten saavutettavien kopioiden huolellinen käsittely taataan.

Suomen tekijänoikeuslain 17 c § määrittää valtuutettujen yhteisöjen velvoitteet, joita kirjaston on noudatettava, jos se valmistaa tai välittää saavutettavia kappaleita.

- Kirjasto välittää saavutettavia teoksia ainoastaan lukemisesteisten tai muiden valtuutettujen yhteisöjen saataville. Käytännössä kirjaston henkilökunta voi esimerkiksi henkilökohtaisen keskustelun avulla varmistaa, että henkilö, joka haluaa alkaa käyttää kirjaston Marrakeshin sopimuksen perusteella välittämiä saavutettavassa muodossa olevia teoksia, on lukemisesteinen. Keskustelun aikana lukemisesteiselle henkilölle kerrotaan, että kyseinen saavutettava kappale on tarkoitettu vain hänen henkilökohtaiseen käyttöönsä. Asiakkaalle kerrotaan, että epäiltäessä väärinkäytöksiä lukemisesteiseltä henkilöltä voidaan pyytää todistusta tai osoitusta lukemisesteen syystä. Kirjasto voi huolehtia siitä, että Marrakeshin sopimuksen nojalla välitettävä saavutettava aineisto on selvästi merkitty tarkoitetuksi vain henkilöille, joilla on lukemiseste.

- Kirjasto ehkäisee saavutettavassa muodossa olevien kappaleiden luvaton kopiointia ja jakamista.
Käytännössä kirjasto merkitsee tuottamiinsa tai lainaamiinsa fyysisiin saavutettaviin kappaleisiin selkeästi, että kappale on valmistettu tekijänoikeuslain 17 §:n nojalla ja on tarkoitettu vain lukemisesteisten henkilöiden käyttöön. Digitaalisten saavutettavien kappaleiden kohdalla tämä tieto merkitään aineiston kuvailutietoihin sekä sisällytetään itse kappaleeseen, esimerkiksi mainintana äänikirjaan alkuun.
- Kirjasto toimii huolellisesti käsitellessään teoksia tai muuta aineistoa ja niiden saavutettavassa muodossa olevia kappaleita sekä pitää kirjaa teosten ja muun aineiston käsittelystä,
Kirjasto noudattaa saavutettavien kappaleiden suhteen samanlaista huolellisuutta kuin muunkin aineistojen. Lainaukseen liittyviä tietoja kerätään samaan tapaan kuin muunkin aineiston käytön tietoja.
- Kirjaston on myös pyynnöstä toimitettava seuraavat tiedot saavutettavalla tavalla lukemisesteisille, muille valtuutetuille yhteisöille ja oikeudenhaltijoille:
 - 1) luettelo teoksista ja muusta aineistosta, joista sillä on saavutettavassa muodossa olevia kappaleita, sekä muodoista, joissa ne ovat saatavilla.
Käytännössä kirjastojärjestelmän asiakaskäyttöliittymässä voi hakea saavutettavassa muodossa olevia aineistoja.
 - 2) niiden valtuutettujen yhteisöjen nimet ja yhteystiedot, joiden kanssa se on harjoittanut saavutettavassa muodossa olevien kappaleiden vaihtoa.
Käytännössä kirjasto pitää kirjaa siitä, keiden valtuutettujen yhteisöjen kanssa se on vaihtanut saavutettavia kappaleita.

Lisäksi kirjaston on pidettävä vapaasti saatavilla ajantasaiset tiedot siitä, miten se noudattaa velvoitteita.

Käytännössä kirjasto voi julkaista verkkosivuillaan kuvauksen siitä, millaisia menettelytapoja se noudattaa valtuutettuna yhteisönä.

Jos kirjasto toimii valtuutettuna yhteisönä, sen pitää ilmoittaa nimensä ja yhteystietonsa opetus- ja kulttuuriministeriölle, joka huolehtii tietojen toimittamisesta Euroopan komissiolle.

Kirjaston on myös varmistettava, että lukemisesteisten henkilöiden tietosuoja toteutuu tasavertaisesti muiden henkilöiden kanssa.

Saavutettavat kirjapalvelut

15. Mitä saavutettavia kirjapalveluita on olemassa?

Suomessa Celia tarjoaa lukemisesteisille henkilöille sekä kirjastoille saavutettavaa kirjallisuutta. Lähes kaikkien kuntien yleisillä kirjastoilla sekä korkeakoulukirjastoilla on yhteistyösopimus Celian kanssa.

Celian sivuilla on lisätietoja Celian palveluista erilaisille kirjastoille:

<https://www.celia.fi/palvelut/>.

Kansainvälisesti saatavilla on esimerkiksi seuraavia palveluita:

The Accessible Books Consortium Global Book Service helpottaa saavutettavassa muodossa olevien aineistojen vaihtoa

(<http://www.accessiblebooksconsortium.org/portal/en/index.html>).

Accessible Content ePortal, akateemista sisältöä kanadalaisille keskiasteen jälkeisille oppilaitoksille (<https://ocul.on.ca/node/2192>).

Bookshare (<https://www.bookshare.org/cms/>).

Tiettyjen kieliryhmien palvelut, kuten TifloLibros espanjankielisille teksteille

(<http://www.tiflolibros.com.ar/>).

Hathi Trust (<https://www.hathitrust.org/accessibility>).

Internet Archive (<https://archive.org/details/librivoxaudio>).

Jos haluat mukaan jonkin organisaation toimintaan, ota siihen suoraan yhteyttä.

16. Mistä saan tietoa muiden kirjastojen saavutettavista aineistoista?

Monissa maissa on lukemisesteisille kansallinen kirjastopalvelu ja palveluita tarjoavia voittoja tavoittelemattomia organisaatioita. Niillä on hyvät valmiudet vaihtaa aineistoa kirjastosi kanssa.

IFLA:n Libraries Serving Persons with Print Disabilities -jaosto (<https://www.ifla.org/lpd>) ja Library Services to People with Special Needs -jaosto (<https://www.ifla.org/lsn>) voivat auttaa löytämään kirjastoja ja ottamaan niihin yhteyttä.

IFLA:n verkkosivuilta saat apua kansalliskirjastojen paikantamiseen

(<https://www.ifla.org/national-libraries>).

WIPO kokoaa näkövammaisille ja muille lukemisesteisille tietoa siitä, mistä saavutettavia kirjoja saa. Luettelossa on kirjastoja ja kaupallisia palveluntarjoajia eri puolilta maailmaa (<http://www.accessiblebooksconsortium.org/sources/en/>).

Muita hyviä tietolähteitä ovat kirjastoyhdistykset, kirjastokonsortiot, yliopistot (joista osa tarjoaa vammaisten tukipalveluita) ja vammaisjärjestöt, kuten Maailman sokeain unioni WBU (www.worldblindunion.org), Kansainvälinen dysleksiajärjestö IDA (<https://dyslexiaida.org/>) ja niiden jäsenet.

17. Miten kirjasto voi varmistaa, että sen saavutettavassa muodossa olevat teokset ovat muiden kirjastojen löydettävissä?

Maailmanlaajuisen saavutettavan kirjaston luominen oli Marrakeshin sopimusta ajavien keskeinen tavoite. Siksi on erittäin tärkeää, että kaikki kirjastot ympäri maailman voivat löytää saavutettavat teokset.

Paras tapa varmistaa tämä on liittää kuvailutietoihin tietty metadata, kuten formaattityyppi, versio/koodi, tiedostokoko jne, kansainvälisten luettelointistandardien mukaisesti.

Lisäksi on suositeltavaa, että kirjastot osallistuvat kaikkiin tiedon- ja kuvailujen jakohankkeisiin omalla oikeudenkäyttöalueellaan. Jos tällaisia hankkeita ei ole, kannattaa harkita sellaisen käynnistämistä.

18. Voiko kirjasto periä maksua saavutettavan kirjapalvelun tarjoamisesta?

Jotta kirjasto voi hyödyntää Marrakeshin sopimusta, se ei voi tavoitella voittoa saavutettavan kirjapalvelun tarjoamisella. Kirjasto voi kuitenkin tarvittaessa periä maksua valmistus- tai jakelukustannusten kattamiseksi.

19. Täytyykö kirjastojen maksaa korvauksia?

Marrakeshin sopimuksen mukaan maat voivat päättää, maksetaanko tekijänoikeuden haltijoille korvaus kappaleen valmistamisesta.¹² Suomessa tekijällä on oikeus saada korvaus valtuutetulta yhteisöltä, jos valtuutetun yhteisön ääntä tallentamalla Suomessa valmistettu teoksen kappale jää pysyvästi lukemisesteisen henkilön haltuun. Käytännössä tämä tarkoittaa tapauksia, joissa valtuutettu yhteisö valmistaa äänikirjan ja antaa siitä pysyvästi esimerkiksi cd-levylle tallennetun kappaleen tai lähettää äänikirjasta tiedoston, jonka käyttöaikaa ei ole rajattu. Suoratoiston kautta välitettävästä kappaleesta ei korvausoikeutta synny.

Korvausta ei myöskään tarvitse maksaa yksittäisestä äänikirjasta, jonka kirjasto on tehnyt lukemisesteisen henkilön pyynnöstä. Esimerkiksi jos kirjasto on tuottanut valmiiseen äänikirjaan sellaisen rakenteen, että lukemisesteinen henkilö pystyy käyttämään kirjaa, tai jos kirjasto on tuottanut koneäänen avulla e-kirjaan äänitteiden lukemisesteiselle henkilölle ja välittänyt saavutettavan kopion sitä pyytäneelle henkilölle, kyseessä on yksittäinen tapaus.

¹² IFLA vastustaa tekijänpalkkioiden maksamista vaihtoehtoisessa muodossa olevista teoksista.

Korvauksia ei tarvitse maksaa Suomen ulkopuolella tuotetuista saavutettavista kappaleista. Esimerkiksi jos kirjasto välittää Ruotsista ruotsalaisen valtuutetun yhteisön valmistaman saavutettavan äänikirjan kappaleen Suomeen, kirjaston ei tarvitse maksaa korvauksia kyseisestä kappaleesta tai sen välittämisestä lukemisesteisille henkilöille.

20. Täytyykö tarkistaa löytyykö teoksesta saavutettava kaupallinen versio?

Suomessa ei tarvitse tarkistaa, löytyykö teoksesta saavutettavaa kaupallista kappaletta. Koska saavutettavien kappaleiden valmistaminen saattaa olla kallista, kirjaston voi olla järkevää kuitenkin selvittää, onko kaupallisesti saatavilla saavutettava kappale ennen kuin saavutettavaa kappaletta aletaan tuottaa. On syytä huomata, että kaupallisesti saatavilla olevan kappaleen lainaamiseen liittyvät oikeudet ja sopimukset pitää selvittää erikseen.

Saavutettavien muotojen käsittely

21. Teoksessa, joka ei ole saavutettavassa muodossa, on digitaalinen lukko. Voinko poistaa sen?

Marrakeshin sopimuksen mukaan maiden on varmistettava, että digitaaliset lukot eivät estä lukemisesteisiä käyttämästä kirjaa. Sopimuksessa ei kuitenkaan määritetä tarkasti, miten tästä tulee säätää kansallisessa lainsäädännössä.

Suomen tekijänoikeuslain mukaan teknistä suojakeinoa ei saa kiertää, vaan oikeudenhaltijaa voi pyytää toimittamaan kappaleen suojaamattomana. Jos tekijä ei siihen suostu, asia voidaan vielä tekijänoikeuslain 54§ mukaiseen välimiesmenettelyyn.

22. E-aineiston lisenssin mukaan kirjasto ei saa kopioida tai levittää teosta. Mitä teen?

Marrakeshin sopimus ei sano mitään lisenssien ja tekijänoikeusrajoitusten suhteesta. Se, voitko valmistaa aineistosta saavutettavan kappaleen, riippuu joko lisenssin yleisistä ehdoista tai maasi tekijänoikeuslaista.

Tarkista ensin, sisältyykö e-aineiston lisenssiin yleinen lauseke, jonka mukaan mikään lisenssissä ei rajoita lisenssinhaltijan kansallisiin tai kansainvälisiin lakeihin perustuvia oikeuksia. Jos löydät tällaisen lausekkeen, voit hyödyntää kansallisen lainsäädännön poikkeuksia riippumatta siitä, rajoittaako lisenssi aineiston käyttöä.

Monet maat ovat halunneet suojata laissaan olevia poikkeuksia ja ovat sallineet kappaleiden valmistamisen tekijänoikeuslain mukaisesti. Marrakeshin sopimuksen täytäntöönpanolla on Euroopan unionissa juuri tällainen vaikutus. EU:n jäsenmaiden on varmistettava, että saavutettavien kopioiden valmistamisen sallivaa poikkeusta ei voida kumota lisenssin ehdoilla.

Lisätietoa

Saavutettavien muotojen luominen

23. Mistä saan tietoa saavutettavan aineiston luomisesta?

Bookshare on laatinut hyvän oppaan saavutettavien versioiden luomisesta. Se on saatavilla osoitteessa <https://benetech.org/about/resources/>.

DAISY-konsortio tarjoaa erilaisia työkaluja saavutettavien teosten valmistamiseen osoitteessa <http://www.daisy.org/tools/production>.

Muita Marrakesh-oppaita

24. Onko Marrakeshin sopimuksesta olemassa muita oppaita?

Kyllä. EIFL on laatinut kirjastoille oppaan, joka on saatavilla osoitteessa <http://www.eifl.net/resources/marrakesh-treaty-eifl-guide-libraries-english>

Maailman sokeain unioni WBU on laatinut oppaan, jossa käsitellään Marrakeshin sopimuksen oikeudellista kehystä:
<http://www.worldblindunion.org/English/our-work/our-priorities/Pages/WBU-Guide-to-the-Marrakesh-Treaty.aspx>

(e-versio) [WBU Guide](#)

YK:n kehitysohjelma (UNDP) on tuottanut oppaan nimeltä *Our Right to Knowledge*, joka on saatavilla elektronisena pistekirjoituksena, DAISY-muodossa ja äänitiedostona (MP3):
http://www.asia-pacific.undp.org/content/rbap/en/home/library/democratic_governance/hiv_aids/our-right-to-knowledge--legal-reviews-for-the-ratification-of-th.html

Kiitokset

Kiitos kaikille, jotka ovat auttaneet tämän oppaan tekemisessä:

Ingvild Aanensen

Diego Anthoons

Jonathan Band

Saskia Boets

Vincent Bonnet

Donna Bourne-Tyson

Chris Corrigan

Jim Fruchterman

Sarah Guay

Susan Haigh

Penny Hartin

Nina Kassis Adamo

Hiroshi Kawamura

Dick Kawooya

Lina Kouzi

Koen Krikhaar

Kari Kummeneje

Patricia LaCivita

Jelena Lešaja

Mike L. Marlia

Ariadna Matas

Bárbara Martin Muñoz

Denise Nicholson

Kristina Passad

Geert Ruebens

Winston Tabb

Brad Turner

Pentti Vattulainen

Lisa Wadors

Nancy Weiss

Stephen Wyber

Zhang Xuechan

Ma Yan

Kirsi Yläanne

Yasmine Youssef

Sha Yunke